

ГЕОГРАФСКЕ ПРЕДСТАВЕ О СРБИЈИ И БАЛКАНУ НА ИДРИЗИЈЕВОЈ КАРТИ СВЕТА ИЗ 1154.

Мирко Грчић^{1*}

¹Универзитет у Београду, Географски факултет, Београд, Србија

Сажетак: У раду је анализирана садржина и контекст карте света арапског картографа Ал-Идризија из 1154. године, и то онај њен део који приказује Балканско полуострво. Аутор је на основу факсимила карте, успео да идентификује већину топонима и да објасни њихово значење. Наведене су географске области, физичко-географски објекти као што су планине и реке, земље и градови. Рад има полемички карактер када су у питању значења неких топонима. Аутор указује на бројне грешке у географским представама аутора ове карте, али истиче да карта с обзиром на њену старост и дубину векова има научни значај за историјску географију и историјску картографију ових простора.

Кључне речи: Старе карте Балкана, средњовековна арапска картографија, Идризи, Руђерова књига.

Original scientific paper

GEOGRAPHICAL REPRESENTATIONS OF SERBIA AND THE BALKANS ON IDRISI'S MAP FROM 1154

Mirko Grčić^{1*}

¹University of Belgrade, Faculty of Geography, Belgrade, Serbia

Abstract: The content and context of Arab cartographer al-Idrisi's world map from 1154 is analysed in this paper, focusing on the part of the map that depicts the Balkan Peninsula. Based on the facsimile of the map, the author was able to identify most of the toponyms and explain their meaning. Geographical areas, physical-geographical objects such as mountains and rivers, countries and cities are listed. This paper has a polemical character when discussing the meanings of some toponyms. The author points out numerous errors in the geographical representations of this map, while emphasizing that the map, given its age, has scientific significance for historical geography and historical cartography of these areas.

Key words: Old maps of the Balkans, medieval Arab cartography, Idrisi, Roger's book.

ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ УВОД

Арапи су користили више копнене караванске путеве, него поморске луке, више мапе (које су називали *tarsim*, *daftar*, *as-sahifa*, *as-sura* или према грчком, *kharita*) него портолане (*as-safiba*). Они су упознали Птолемејеве карте неколико векова пре

A THEORETICAL AND METHODOLOGICAL INTRODUCTION

The Arabs used more land caravan routes than maritime ports, more maps (which they called *tarsim*, *daftar*, *as-sahifa*, *as-sura*, or according to Greek, *kharita*) than portolans (*as-safiba*). They met Ptolemy's maps several centuries before they were

* Аутор за кореспонденцију: Мирко Грчић, Универзитет у Београду, Географски факултет, Студентски трг 3/III, 11000 Београд, Србија, Е-mail: mirko@gef.bg.ac.rs

Corresponding author: Mirko Grčić, University of Belgrade, Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, 11000 Belgrade, Serbia, Е-mail: mirko@gef.bg.ac.rs

него што их је видела ренесансна Европа (Bagrow, 1966; Живковић, 2017). Текст Птолемејеве *Географије* био је преведен с грчког и вероватно са сиријског језика на арапски у 9. веку. Птолемејев *Mathematike Syntaxis* (*Математички трактат*) познат је у арапском преводу као *Almagest* (*Велика књига*). Ал Масуди је познавао карте Марина из Тира. Ал-Бирунија сматрају претечом Коперника на пољу астрономије. Арапи су знали и за поморске карте – портолане. Ибн Халдун (*Khaldun*), писац дела *Al Muqaddimah* (*Увод*), које се сматра филозофијом историје, сведочи да су “обале Румелијског мора обележене на портоланима (*as-safiba*) којима се служе поморци на својим путовањима” (Matvejević, 1990). Велики арапски путници Ибн Џубаир (Зубаир) и Ибн Батута изашли су из статичког описивања историје у простор. Ибн Батута је своја 30-годишња путовања описао у делу *ar-Rihla* (*Путовање*), по којем је добио назив посебан путописни жанр у географији. Арапске карте су наративне, сродне с путописом. Говоре бојама и калиграфијом, знацима и распоредима, особеношћу и складом. Југ им је на горњој страни, а север на доњој, као што приличи њиховом погледу на свет. Главни меридијан пролази кроз Меку, као што захтева исламска религија. Међусобно подељени, ослабљени Реконквистом и потучени отоманском силом, Арапи нису могли одржати ниво у науци па ни у картографији који су раније имали (Harley & Woodward, 1992). Средњовековне арапске карте приредио је Конрад Милер и издао у атласима *Maprae arabicae* I – IV (Miller, 1926–1927).

ПОРЕКЛО И КОНТЕКСТ ИДРИЗИЈЕВЕ КАРТЕ

Најпознатији међу бројним арапским географима и картографима био је **Абдулах Мухамед ибн Мухамед Ал-Идриси**.

seen in Renaissance Europe (Bagrow, 1966; Живковић, 2017). The text of Ptolemy’s *Geography* was translated from Greek and probably from Syriac to Arabic in the 9th century. Ptolemy’s *Mathematike Syntaxis* (*The Mathematical Collection*) is known in the Arabic translation as the *Almagest* (*The Great Book*). Al Masudi knew the maps of Marin of Tire. Al-Biruni is considered the forerunner of Copernicus in the field of astronomy. The Arabs also knew about naval charts – portolans. Ibn Khaldun, writer of *Al Muqaddimah* (*Introduction*), considered a philosophy of history, testifies that “the shores of the Rumelian Sea are marked on portolans (*as-sabifs*) used by seafarers on their voyages” (Matvejević, 1990). The great Arab travelers Ibn Jubayr (Zubair) and Ibn Battuta emerged from the static description of history into space. Ibn Battuta described his 30 years’ travel in the work of *ar-Rihl* (*The Journey*), based on which a special travel genre in geography was named. Arabic maps are narrative, related to travelogues. They speak with colors and calligraphy, signs and layouts, personality and harmony. South was on the upper side and North on the lower, just as their view of the world. The prime meridian passes through Mecca, as required by the Islamic religion. Mutually divided, weakened by the Reconquista and defeated by the Ottoman Empire, the Arabs could not maintain the level of science or cartography they had before (Harley & Woodward, 1992). Medieval Arabic maps were prepared by Konrad Miller and published in the atlases of *Maprae arabicae* I – IV (Miller, 1926–1927).

THE ORIGIN AND CONTEXT OF THE IDRIZI MAP

Most famous among numerous Arab geographers and cartographers was **Abdullah Muhammad ibn Muhammad al-Idrisi**. He

Рођен је 1099/1100. године у Сеути, данашњем аутономном граду на јужној обали Гибралтарског мореуза. Носио је два надимка: Кордобљанин (*al-Kortubi*), по граду Кордоби у којем се школовао, и Сицилијанац (*al-Sacali*), по острву на којем је радио. Дошао је у Палермо 1139/1140. године, на двор норманског краља Сицилије Руђера II (или Роџера II, 1130–1154), и започео израду географске карте света коју је радио 15 година. Краљ Руђер је, како је записао сам Идризи, послао неколико елитних картографа у разна подручја како би припремили обухватну мапу света. Они су прикупљали разне податке, вероватно не само географске него и обавештајно-информативне природе, јер то је било време крсташких похода и ратова. Идризи је имао тежак задатак да уклапа податке које је добијао од различитих извора, често непрецизне и противуречне, у једну целовиту географску слику тадашњег познатог света. Црпео је и податке из античких и византијских извора, од учесника крсташких похода и од трговаца. Биле су му познате карте Птолемеја, Марина Тирског и неке поморске карте – портолани (Maqbul Ahmadm, 1992).

Своју највећу и најпознатију књигу, која је садржала опис ондашњег познатог света, Идризи је посветио краљу Руђеру II, због чега је позната под називом *al Kitab ar-Ruđeri* (Руђерова књига). То је поетско, а не догматско дело, што се види из самог поднасловa: *Kitab nužat al-Mušatak fi iktirak al-afak*, или у преводу *Књига пријатних путовања у далеке земље*. Књига и географска карта света садрже податке о астрономској мрежи, климатским појасевима, насељима, рекама, планинама, тлу, занимању становништва, о топонимима. Ово богатство података било је важно за трговце, војсковође, дипломате и разне путнике. Књига је препуна разних мапа, које су делови једне карте света. Идризијева књига, као и Птолемејева, “није ништа

was born in 1099/1100 in Ceuta, today an autonomous city on the southern coast of the Strait of Gibraltar. He bears two nicknames: the Cordobian (*al-Kortubi*), after the city of Cordoba in which he was educated, and the Sicilian (*al-Sacali*), after the island where he worked. He came to Palermo in 1139/1140 to the court of the Norman King of Sicily Roger II (1130–1154), and began drafting a geographical map of the world on which he worked for 15 years. King Roger, as Idrisi himself wrote, sent several elite cartographers to various areas to prepare a comprehensive map of the world. They were collecting various data, probably not only geographical but also intelligence, because it was a time of crusades and wars. Idrisi had the difficult task of fitting the information he received from various sources, often inaccurate and contradictory, into one complete geographical picture of the then known world. He also drew on information from ancient and Byzantine sources, from participants in the crusades and from merchants. He was familiar with the maps of Ptolemy, Marin of Tire and some naval charts – portolans (Maqbul Ahmadm, 1992).

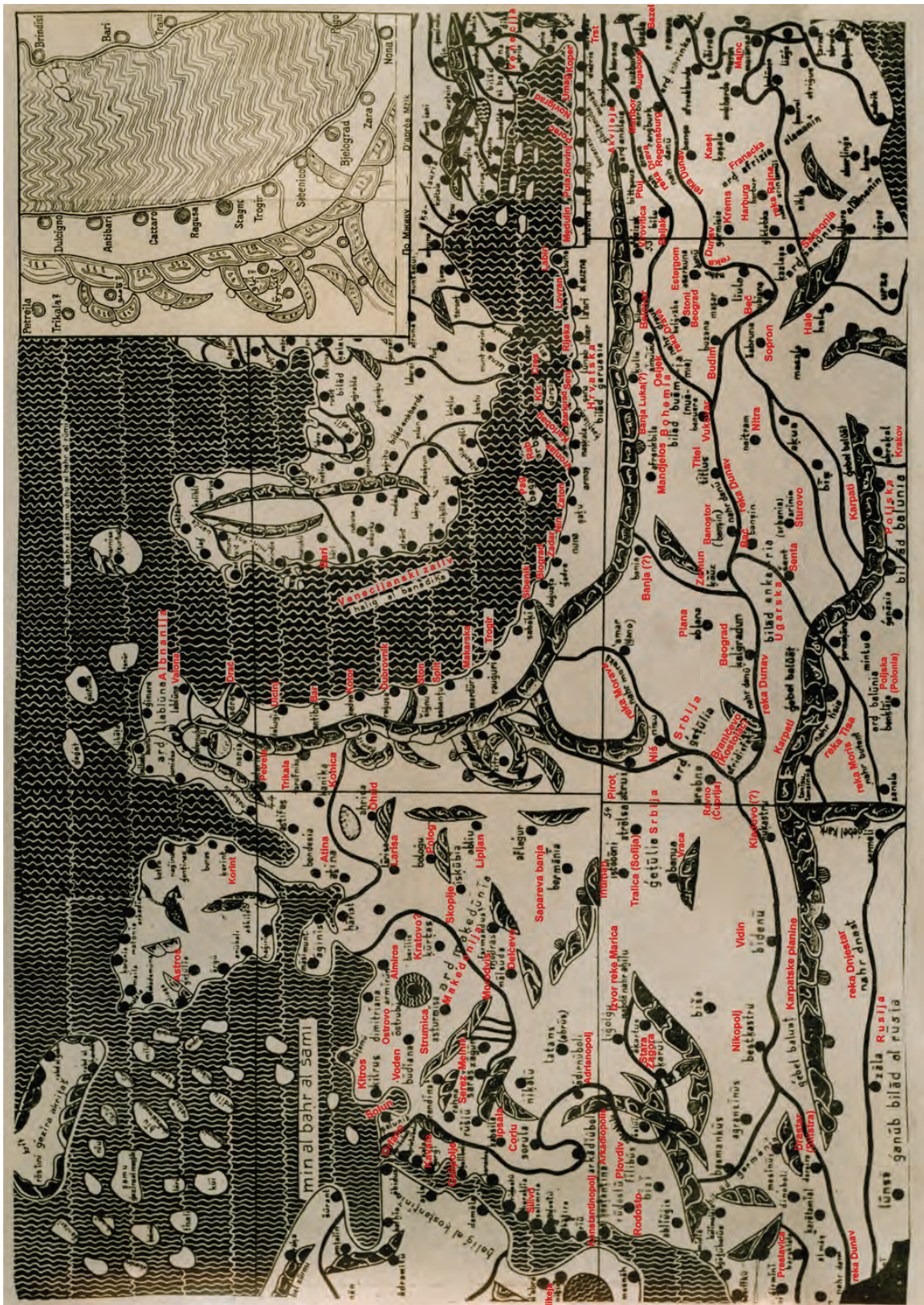
Idrisi dedicated his greatest and most famous book, which contained a description of the then-known world, to King Roger II, which is why it is known as *al Kitab ar-Ruđari* (*The Book of Roger*). It is a poetic rather than a dogmatic work, as can be seen from the subtitle itself: *Kitab nužat al-muštāq fi'khtirāq al-āfāq*, or translated *A book of pleasant journeys to faraway lands*. The book and geographical map of the world contain information on the astronomical network, climatic zones, settlements, rivers, mountains, soil, occupation of the population, toponyms. This wealth of data was important to merchants, military leaders, diplomats and various travelers. The book is packed with various maps as parts of one world map. Idrisi's book, like Ptolemy's, “is nothing more

друго до детаљан опис тих мапа, којих има око 70, крупне размере, које дају географске и климатолошке податке о седам региона које су Арапи тада сматрали настањеним деловима света” (Velajati, 2016). Заправо, мапе су илустрација књиге, али нису увек усаглашене с текстом. У тој књизи има око 7000 географских назива, а на самој карти *Tabula Rogeriana* око 2500. Књига и карта су објављене 1154. године. Карта позната као *Велика Идризијева мапа* је била формата око 340 × 148 cm. Оригинал није сачуван, као ни копије на сребрним плочама. До данас је сачувано пет преписа те књиге. Два преписа су у *Bibliothèque Nationale de France*, укључујући најстарији, датиран око 1300. године (сигнатура MSO Arabe 2221). Идриси је саставио и један детаљнији текст и израдио карте 1161. године за Руђеровог сина Вилгема II под насловом *Вртови човечанства и забава душе*. Његов други рад није сачуван, осим скраћене верзије из 1192. године под насловом *Врт радости*; тај рад садржи 73 мапе у форми атласа и познат је као *Мали Идриси*. Постоји суштинска разлика између две верзије из 1154. и 1192. године. Касније мапе су мање и садрже мање назива.

Идрисија можемо сматрати претечом Евлије Челебије, једног од најславнијих отоманских путописаца из 17. века. За Идрисијеву карту европски картографи су сазнали тек 1592. године, када је у Риму штампано скраћено издање његове књиге. Први пут је преведена 1619. године у Риму под латинским називом *Opus Geographicum*, а потом у Паризу у два дела 1836. и 1840. године. Реконструкцију Идрисијеве карте извршио је Конрад Милер (Miller, 1928; Nordenskiöld, 1889/1973) (Сл. 1). Тумачење софијског рукописа Идрисијеве *Географије* са факсимилима дао је Б. Недков (Недков, 1960).

than a detailed description of these maps, in total about 70, which provide geographical and climatological information about the seven regions that the Arabs considered as inhabited parts of the world at that time” (Velajati, 2016). In fact, maps are the book’s illustrations, but they are not always consistent with the text. There are about 7,000 geographical names in that book and about 2,500 in the *Tabula Rogeriana* map itself. The book and map were published in 1154. The map known as the *Great Idrisi Map* was about 340 × 148 cm in size. The original was not preserved, neither the copies on silver plates. To date, five copies of the book have been preserved. Two transcripts are in the *Bibliothèque Nationale de France*, including the oldest, dated around 1300 (MSO Arabe 2221). Idrisi also composed a more detailed text and produced maps in 1161 for Roger’s son William II entitled *The Gardens of Humanity and the Amusement of the Soul*. His other work has not been preserved, except for an abridged version of 1192 entitled *Garden of Joys*; this work contains 73 maps in the form of an atlas and is known as *Little Idrisi*. There is an essential difference between the two versions of 1154 and 1192. The latter maps are smaller and contain fewer names.

Idrisi can be considered as the forerunner of Evliya Çelebi, one of the most famous Ottoman travel writers of the 17th century. European cartographers only learned about Idrisi’s map in 1592, when a short edition of his book was printed in Rome. It was first translated in 1619 in Rome under the Latin name *Opus Geographicum* and then in Paris in two parts 1836–1840. The reconstruction of the Idrisi map was done by Konrad Miller (Miller, 1928; Nordenskiöld, 1889/1973) (Fig. 1). An explanation of the Sofia manuscript of Idrisi’s “*Geography*” with facsimiles was given by B. Nedkov (Недков, 1960).

Сл. 1. Балканско полуострво на Идризијевој карти света из 1154. године – реконструкција: К. Милер (Miller, 1928); транскрипција црвеним словима: М. Грчић
 Fig. 1. The Balkan Peninsula on Idrizi's map of the world from 1154 – reconstruction: K. Miller (Miller, 1928); transcription in red letters: M. Grčić

За изучавање историјске географије српских и балканских земаља значајне су секције V-4 и VI-4 карте *Tabula Rogeriana*. На њима налазимо извештај број топонима старословенског и античког порекла, транскрибованих на арапском језику. Највише података има о градовима дуж обале Јадранског мора, куда је вероватно пропутовао сам Идризид. Идентификација неких назива на карти је код различитих истраживача различита, и самим тим проблематична. Преглед географских назива у јужнословенским земљама, према различитим истраживачима, дао је Г. Шкриванић (Шкриванић, 1979). Покушаћемо прочитати део Идризидевој карте на којем је представљено Балканско полуострво у данашњем значењу. Карта има велике деформације углова и површина. Дистанце које Идризид наводи у миљама немају јасно дефинисану дужину (миља означава приближно дан хода).

ЗЕМЉЕ И ГЕОГРАФСKE ОБЛАСТИ

Географске области често су обележене древним називима, што значи да је Идризид користио знатно старије изворе. Границе земаља нису означене. На Идризидевој карти први пут се сусреће топоним **Балкан** (*bilād al Bīlqān*), у северозападном делу Мале Азије, северно од планине *ḡebel Naḡḡan* (данашње Кероглу даг, 2378 m н. в.). Бугарску (*Bulgar*) је означио северно од Кавказа, где је некад била Прабугарска. У Црноморском приморју је представљена област **bilad Germania**, која се простире источно од реке Осам. Назив потиче од бивше римске *Germanie* или *Germane*. За Угарску (Мађарску) је уписан назив *bilad Ankaria* (од Унгарија, некадашња Аварија). У северном делу Јадранског приморја означени су *al Banadika* (Венеција) и *Anklaja* (*Ankoulaiia*, Аквилеја). Унутрашњост Балканског полуострва за Идризид је била увелико *terra incognita*. На југу су означене *Makedunia* (Македонија) и *Ard Labluna* (Албанија). Нису означене Грчка и Бугарска. Назив *bilad Buāmia* (*Nuamia*) исписан је преко реке Драве. Милер

Sections V-4 and VI-4 of the *Tabula Rogeriana* map are important for studying the historical geography of Serbian and Balkan countries. There are a number of toponyms of Old Slavic and ancient origin, transcribed in Arabic. Most data is available on cities along the Adriatic coast, where Idrisi himself probably traveled. The identification of some of the names on the map is different among researchers, and therefore problematic. According to various researchers, an overview of geographical names in southern Slavic countries was given by G. Škrivanić (Škrivanić, 1979). We will try to read the part of the Idrisi map which presents the Balkan Peninsula in its present meaning. The map has large deformations of angles and surfaces. The distances stated by Idrisi in miles do not have a clearly defined length (a mile indicates approximately a day of walking).

COUNTRIES AND GEOGRAPHICAL AREAS

Geographical areas are often marked by ancient names, which means that Idrisi used much older sources. Country borders are not marked. On the Idrisi map, the toponym **Balkans** (*bilād al Bīlqān*) is first encountered in the northwestern part of Asia Minor, north of Mount *ḡebel Naḡḡan* (present day Keroglu dag, 2,378 m above sea level). He marked Bulgaria (*Bulgar*) north of the Caucasus, where once Old Bulgaria was. The area of **bilad Germania**, which extends east of the River Osam, is represented in the Black Sea coast. The name derives from the former Roman Germania or Germana. For Hungary, the name of the *bilad Ankaria* (from Ungari, formerly Avaria) is inscribed. In the northern part of the Adriatic coast are marked *al Banadika* (Venice) and *Anklaja* (*Ankoulaiia*, Aquileia). The interior of the Balkan Peninsula for Idrisi was largely *terra incognita*. In the south are marked *Makedunia* (Macedonia) and *Ard Labluna* (Albania). Greece and Bulgaria are not marked. The name of *bilad Buāmia* (*Nuamia*) is written across the

сматра да тај појам означава Бохемију (Miller, 1928), што је латинско име за Чешку.

Древна римска провинција Далмација је, према Идризију, посебна земља под називом *bilad Garuasias*. Неки аутори сматрају да је то прво картографско појављивање имена Хрватске (Faričić, 2007; Marković, 1993). Када Идризи у *Руђеровој књизи* набраја земље од *Akulie* (Оглеја у Фурланији – Јулијској крајини) према истоку, он помиње земљу *Garwasias*, за коју каже да се зове и *Dalmasias* (Lelevel, 1852). Мало даље, он каже да је град Бакар (*B.q.ri*) први, а Дубровник последњи град међу земљама *Garwasias*, које узимају име *Dalmasias*, протежући се уз приморје. По Шкриванићу, та тврдња може се објаснити само као грешка у схватању да су Хрватска и Далмација географски једно те исто, а као последица тога појављује се друга погрешка – да је Дубровник последњи град Хрватске (Шкриванић, 1977). Идризи је изгледа имао пред очима римску провинцију Далмацију, која није била Хрватска, као што ни Далмати нису били Хрвати. У средњем веку, у доба после 1133. године, када је Идризи путовао и сакупљао грађу за своју карту, административно-политичка и војно-управна подела Јадранског приморја била је следећа: северни делови данашње хрватске обале – Истра, Кварнер и задарско подручје налазили су се под млетачком влашћу, средњодалматинска регија – од шибенског подручја па до долине Неретве (укључујући Трогир и Сплит) налазили су се под влашћу хрватско-угарских владара, а јужнији крајеви, од Неретве до Улциња и Бара, укључујући Котор и Дубровник, били су номинално под византијском влашћу (Goldstein, 1997). Према томе, у географском поимању средњовековна Далмација се потпуно разликовала од средњовековне Хрватске, “што треба имати вазда пред очима” (Šišić, 1927).

Територија под називом *Ĝetūlia* означена је два пута – *ard Getulia* у данашњој Србији и *Getulia* у данашњој северозападној Бугарској. Простире се приближно на територији римске провинције Горње Мезије. У рукописима се

Drava River. Miller thinks the term denotes Bohemia (Miller, 1928), which is the Latin name for the Czech Republic.

The ancient Roman province of Dalmatia, according to Idrisi, is a special land called *bilad Garuasias*. Some authors consider this to be the first cartographic appearance of the name of Croatia (Faričić, 2007; Marković, 1993). When Idrisi lists the lands from *Akulie* (Aquileia in Friuli-Venezia Giulia) to the East in *Roger's book*, he mentions the land of *Garwasias*, which he says is also called *Dalmasias* (Lelevel, 1852). Further on, he says that the city of Bakar (*B.q.ri*) is the first and Dubrovnik is the last city among the *Garwasias* countries, which take the name *Dalmasias*, stretching along the coast. According to Škrivanić, this claim can only be explained as an error in the understanding that Croatia and Dalmatia are geographically the same, and as a consequence another error occurs – that Dubrovnik is the last city of Croatia (Шкриванић, 1977). Idrisi seemed to have before him the Roman province of Dalmatia, which was not Croatia, as the Dalmatians were not Croats. In the Middle Ages, after 1133, when Idrisi traveled and collected material for his map, the administrative-political and military-administrative division of the Adriatic coast was as follows: the northern parts of today's Croatian coast – Istria, Kvarner and the Zadar area were under the Venetian rule, the central Dalmatian region – from the Šibenik area to the Neretva valley (including Trogir and Split) were under the rule of the Croat-Hungarian rulers, and the southern regions, from the Neretva River to Ulcinj and Bar, including Kotor and Dubrovnik, were nominally under Byzantine rule (Goldstein, 1997). Accordingly, in geographical terms, medieval Dalmatia was completely different from medieval Croatia, “which must always be noted” (Šišić, 1927).

The territory called *Ĝetūlia* is marked twice – *ard Getulia* in present-day Serbia and *Getulia* in present-day northwestern Bulgaria. It extends approximately in the territory of the Roman province of Upper Moesia. The

сусрећу и називи *Detulia*, *Gatuliya*, *Galulia* (Lelewel, 1852, стр. 98–116), а у софијском препису *Džasulija* (Недков, 1960). Према тумачењима Жобера (Jaubert, 1840), Лелевела (Lelewel, 1852) и Милера (Miller, 1926–1927), која прихвата и Шкриванић (Шкриванић, 1979), под појмом *Getulia* се подразумева Србија. Одакле потиче тај назив?

Назив *Getulia* Идризи је могао извести из античког назива територије коју су насељавала племена Гети, које помиње Херодот у својој *Историји* (које неки аутори мешају са Готима). Стари Грци су дали назив Гети (грчки: *Γέται*, латински: *Getae*) трачким (местимично и дачким) племенима која су обитавала у подунавским подручјима данашње Румуније, Бугарске и Србије. Гети су били екстензивна етничка група која се ширила од источних делова Каспијског мора (тј. *Massagetai*) до централне Европе. Према Ератостену, “територија Гета” (*Getai*) је доње Подунавље и Балкан (Smith, 1854). Осим тога, Страбон каже да су покрај реке Истар (Дунав) живела келтска племена Скордисци, називани Галати (*Γαλαται*), помешани с илирским и трачким племенима (Piescu et al., 1964–1983, Том 1, стр. 244–245; Кацаров, 1949, стр. 215; Strabo, 1924). Према томе, назив *Getulia* могао је бити изведен и из архаичног назива *Galatia*, који помиње Страбон као државу Скордиска. Шпански теолог и историчар Орозије (*Paulus Orosius*, сса. 375–418) у својој *Историји против Пагана*, коју је као један од својих извора користио и *Ibn Khaldun*, пише да су земље Европе источно од реке *Danube* (Дунав), која се још назива *Hister*, “прво, *Alania*; у средини, *Dacia* (тамо се такође налази *Gothia*); и коначно, *Germania*, чији је главни део у *Suebi*. Укупно овде има педесет-четири племена” (Orosius, 1889, стр. 2).

На неким средњовековним картама се помиње *Gotia Danubii* или *Gotia olim Dacia* (Св. Исидор *Hisp. Origenes*, крајем 6. и почетком 7. века; Карта Беатуса из Сент Севера, 1030. године; Карта Гвида из Брисела, 1119. године; Карта света у збирци *Cottoniana* Британског музеја, коју већина аутора датира у 10. век),

manuscripts also include the names of *Detulia*, *Gatuliya*, *Galulia* (Lelewel, 1852, pp. 98–116), and in the Sofia transcript *Džasulija* (Недков, 1960). According to the interpretations of Jaubert (Jaubert, 1840), Lelewel (Lelewel, 1852) and Miller (Miller, 1926–1927), also accepted by Škrivanić (Шкриванић, 1979), the term *Getulia* means Serbia. Where does that name originate from?

The name *Getulia* Idrisi could have derived from the ancient name of the territory inhabited by the Getae tribes, mentioned by Herodotus in his book *The Histories* (which some authors confuse with the Goths). The ancient Greeks gave the name of the Getae (Greek: *Γέται*, Latin: *Getae*) to Thracian (sometimes Dacian) tribes who lived in the Danubian regions of present-day Romania, Bulgaria and Serbia. The Getae tribe were an extensive ethnic group extending from the eastern parts of the Caspian Sea (i.e. *Massagetai*) to central Europe. According to Eratosthenes, “Getai territory” is the lower Danube and the Balkans (Smith, 1854). In addition, Strabon says that the Celtic tribe Skordisci, called the Galatians (*Γαλαται*), mixed with Illyrian and the Thracian tribes, lived near the river Istar (Danube) (Piescu et al., 1964–1983, Vol. 1, pp. 244–245; Кацаров, 1949, p. 215; Strabo, 1924). Accordingly, the name *Getulia* could also have been derived from the archaic name *Galatia*, which Strabon mentions as the land of Scordisci. The Spanish theologian and historian Orosius (*Paulus Orosius*, ca. 375–418) in his book *History against the Pagans*, which Ibn Khaldun used as one of his sources, writes that the countries of Europe east of the Danube (*Danube*) river, also called *Hister*, “First, *Alania*; in the middle, *Dacia* (*Gothia* is also located there); and finally, *Germania*, whose main part is in *Sueba*. In total there are fifty-four tribes” (Orosius, 1889, p. 2).

Some medieval maps mention *Gotia Danubii* or *Gotia olim Dacia* (St. Isidor *Hisp. Origenes*, late 6th and early 7th century; Map of the Beatus of St. Sever, 1030; Map of the Guido of Brussels, 1119; Map of the world in the Cottoniana Collection of the British Museum, dated by most authors in the 10th century), while

док се *Getulia* означава у Африци (Карта света Беатуса из Осме, 1203. године). Такође, Идриси је на Пелопонезу уцртао град *Getulia*, којег у *Руђеровој књизи* назива и *Geturia*, који је идентификован као данашњи Астрос.

На карти Николе Сансона под називом *Illyricum Orientis*, издатај у Амстердаму крајем 17. века, *Getia* је означена у јужном делу Дакије (*Daci qui et Getae*). У данашњој Олтенији на југозападу Румуније, живело је гетско (дачко) племе Сараби, из којег је можда изведен погрешан закључак да су Срби гетског порекла. Томашек тај назив повезује с етнонимом Гети (Tomaschek, 1886). Према Томашеку Гети су покорили Мезе, а према Фанули Папазоглу, није искључена могућност да су Гети и Мези представљали исти етнички елемент и да је гетско име, првобитно везано за нека источнија племена, употребљавано од понтијских Грка за обележавање и осталих “мезијских” племена (Papazoglu, 2007a). Према томе, има разлога да се мисли да се име Гета протезало у предримско доба и на Мезе, као што се доцније мезијско име раширило на цело подручје између планине Балкан и реке Дунав до Црног мора (Papazoglu, 2007b).

Бугарски аутор Бонев је изнео хипотезу о вези Гети–Срби, на основу списка Томе Сплитског *Историја салонских и сплитских архиепископа* (13. век) (Бонев, 2008). Тамо пише да је император Диоклецијан направио грађевине “у земљи Гета (*Getarum*), која се сада назива *Servia* или *Rasia*” (Thomas Archidiaconus, 1894, стр. 10–11). Исти аутор сматра да је Идризијев назив *Getulia*, одраз памћења о гетском пореклу Срба (Бонев, 2008). Неки бугарски аутори бавили су се спекулативним хипотезама и произвољним тумачењима. На пример, Недков у софијском препису Идризијеве књиге преводи назив *Getulia* као *Džasulija* и сматра да је то измењена форма назива Маказунија (Македонија), иако је Идриси на карти јужније означио Македонију (Недков, 1960). Кендерова и Бешевлијев (Бешевлиев, 1993; Кендерова & Бешевлиев, 1999) претпостављају да је *Džasulija* неправилно написан назив

Getulia is marked in Africa (world map of the Beatus from Osme, 1203). Also, Idrisi marked the city of *Getulia* on the Peloponnese, which he also calls *Geturia* in *Roger’s book*, identified as today’s Astros.

On a map of Nicolas Sanson called *Illyricum Orientis*, issued in Amsterdam at the end of the 17th century, *Getia* is marked in the southern part of Dacia (*Daci qui et Getae*). In present-day *Oltenia* in southwestern Romania, lived the Getae (Dacian) tribe of *Sarabi*, from which it may be inferred that Serbs were of *Getae* descent. Tomaschek associates this name with the ethnonym *Getae* (Tomaschek, 1886). According to Tomaschek, the Getae conquered the Moesi, and according to Fanuli Papazoglu, it is not excluded that the Getae and Moesi represented the same ethnicity and that the *Getae* name, originally related to some eastern tribes, was used by the Pontic Greeks to mark other “Moesian” tribes (Papazoglu, 2007a). Accordingly, there is reason to think that the name of the *Getae* extended to the pre-Roman times and to the Moesi, as the later Moesian name extended to the entire area between the Balkan Mountains and the Danube River to the Black Sea (Papazoglu, 2007b).

Bulgarian author Bonev put forward a hypothesis about the *Getae*–Serb connection, based on the writings of Tome of Split *History of Bishops of Salona and Split* (13th century) (Bonev, 2008). It states there that Emperor Diocletian constructed the buildings “in the land of *Getae (Getarum)*, now called *Servia* or *Rasia*” (Thomas Archidiaconus, 1894, pp. 10–11). The same author considers Idrisi’s name *Getulia* a reflection of the *Getae* origin of Serbs (Bonev, 2008). Some Bulgarian authors have dealt with speculative hypotheses and arbitrary interpretations. For example, Nedkov translates the name *Getulia* as *Džesulija* in the Sofia transcript of Idrisi’s book, and considers it to be a modified form of the name *Makazunija* (Macedonia), although Idrisi marked Macedonia south on the map (Недков, 1960). Kenderova and Beševliev (Бешевлиев, 1993; Кендерова & Бешевлиев, 1999) assume that *Džasulija* is

за Доњу Мезију – *Musijja al-Suflija*, а то што је уцртана у североисточној Србији и северозападној Бугарској, где је била Горња Мезија, објашњавају као грешку картографа. Један бугарски аутор чак покушава да докаже да назив *Getulia* представља, ни више ни мање, него – Аустрију (Табов, 2013).

У вези с називом *Getulia* постоји још једна непознаница. Наиме, постоји идентичан романизовани назив за територију на јужним падинама планина Атласа, насељену берберским племенима Гетулима.² Сама реч значи “земља номада”.³ Римски историчар Салуст (Sallust, 86–34 п. н. е.) у *Историји рата против Југурте* пише да је *Getulia* пространа област у Африци јужно од Нумидије, и да су Гетули дивљи и нецивилизован народ, који не познаје Римског имена (*Gaetulos, genus hominum ferum incultumque, et eo tempore ignarum nominis Romani*), што значи да нису романизовани (Andrews, 1861). Према томе, може се претпоставити да је Идриси употребио тај назив због самог значења речи “*getulia*” – земља сточарских племена. Та племена на просторима североисточне Србије и северозападне Бугарске били су Трибали, па би *Getulia* значило исто што и Трибалија.

Идриси у *Руђеровој књизи* помиње као топоним **Sirfju, Sirbiu** и слично. На пример, у Жоберовом преводу стоји да *Atrowa* лежи на обали једне мале реке која “извири у планинама *Servie*” (Jaubert, 1840, стр. 383). Исто каже да се град *Nisou* (Ниш) налази на реци која се назива Морава и која “извири из

the incorrectly spelled name for Lower Moesia – *Musijja al-Suflija*, and the fact that they were drawn in northeastern Serbia and northwestern Bulgaria, where Upper Moesia was located, is a mapping error. One Bulgarian author is even trying to prove that the name *Getulia* represents, no more or no less, than – Austria (Табов, 2013).

There is another unknown fact about the *Getulia* name. Namely, there is an identical Romanized name for the territory on the southern slopes of the Atlas Mountains, inhabited by the Berber tribes of the Getuli². The word itself means “land of the nomads”³. Roman historian Sallust (Sallust, 86–34 BC) writes in the *History of the War Against Jugurtha* that *Getulia* is a vast area in Africa south of Numidia, and that Getuli are wild and uncivilized people, unacquainted with the Roman name (*Gaetulos, genus hominum ferum incultumque, et eo tempore ignarum nominis Romani*), which means they are not Romanized (Andrews, 1861). Therefore, it can be assumed that Idrisi used the name because of the very meaning of the word “*getulia*” – the land of herding tribes. These tribes in the territories of northeastern Serbia and northwestern Bulgaria were Triballi, so *Getulia* would mean the same as *Triballia*.

Идриси mentions in Roger’s book **Sirfia, Sirbiu** and similar as toponyms. For example, Jaubert’s translation states that *Atrowa* lies on the bank of a small river that “*springs from the mountains of Servia*” (Jaubert, 1840, p. 383). He also says that the town of *Nisou* (Niš) is located on a river called *Morava*, which “*springs from the mountains of*

² Према тексту *О слици света (De imagine mundi I–II)* западно од Картагине налазе се: “Гетулија; Нумидија, где се налази Хипон, родно место блаженог Августина”. Ауторство тога текста у најранијим штампаним издањима приписује се извесном Хонорију Затворнику. У издању 1497. године саопштава се, да се тај текст некад приписује и Св. Анселму. Касније се као аутор наводи и Хонорије Августодунски (Wright, 1925).

³ Афричка *Getulia* је обухватала просторе данашњег Туниса и дела Либије. На том простору су Вандала почетком 5. века основали своје краљевство, које је уништио византијски цар Јустинијан 534. године, а заробљенике раселио у источне делове свога царства, тако да им се губи траг. У средњем веку неки аутори су повезивали порекло Вандала са Вендима, тј. Лужичким Србима.

² According to the text *De imagine mundi I–II*, west of Carthagina are: “*Getulia; Numidia, and Hippo, the birthplace of Blessed Augustine*”. The authorship of this text in the earliest printed editions is attributed to a certain Honorius Reclus. In the 1497 issue, it is said that the text was also sometimes attributed to St. Anselm. He was later cited as Honorius Augustodunensis (Wright, 1925).

³ African *Getulia* covered the areas of present-day Tunisia and parts of Libya. It was in this area that the Vandals founded their kingdom in the early 5th century, destroyed by the Byzantine Emperor Justinian in 534 and displaced the captives in the eastern parts of their empire, so that they would be lost. In the Middle Ages, some authors linked the origins of the Vandals with the Wendas, namely Serbs from Lusatia.

планина *Serine*”, очигледно из планина Србије, мада неки преводиоци погрешно наводе да је то планина Балкан (Jaubert, 1840, стр. 291).

Serina”, apparently from the mountains of Serbia, although some translators mistakenly state that it is the Balkan mountains (Jaubert, 1840, p. 291).

ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСКИ САДРЖАЈИ

PHYSICAL-GEOGRAPHICAL CONTENTS

Релјеф. Идриси је имао великих тешкоћа у приказивању висинских облика рељефа и распореда планина. Због тога их је приказао више као декоративне елементе карте, ишаране у стилу мудехарске уметности. Планине се помињу само као “велике планине”, ретко по имену. На карти Ал-Идрисија, за чију израду су коришћени римски и арапски извори, на Балканском полуострву наведено је око 12 планина – вероватно Пирин, Странца, Шар планина, Биора, део Родопа (Кендерова & Бешевлиев, 1990). Непосредно уз источни део Јадранског приморја означен је динарски планински венац, којег су Италијани назвали *Catena mundi*. Такође је означен планински ланац Карпата под називом *gebēl balūāt*. Картограф није приказао централно планинско било већ више изолованих и раштрканих планина које окружују земљу *Ard Makedunia*. У унутрашњости полуострва уцртане су појединачне планине без назива, али не и “централно било” (познато као *Haemus*). Један планински огранак који се пружа према северу до Ниша, између Нишаве и Мораве, по положају одговара Сувој планини, а по величини Кобаонику. Нејасно је шта представља сплет планина и котлина који се као бастиони простиру у централном делу Балканског полуострва. Ако се оријентишемо према положају градова у Јадранском приморју, закључићемо да су то планине Босне и северне Далмације у залеђу. Ту тезу поткрепљује и текст у књизи у којем су наведене релативно мале дистанце два неидентификована града – *Kitra* и *Nigau*, окружена планинама у залеђу средњедалматинских градова. Ако се оријентишемо према унутрашњости, онда ћемо закључити да су то “српске планине” које се помињу у књизи као извориште Мораве,

Relief. Idrisi had great difficulty in displaying the elevation forms of the relief and the arrangement of mountains. Because of this, he portrayed them more as decorative elements of the map, painted in the style of Mudejar art. Mountains are referred to only as “big mountains”, rarely by name. On the map of Al-Idrisi, made from Roman and Arab sources, the Balkan Peninsula lists about 12 mountains – probably Pirin, Strandža, Šar mountain, Biora, part of Rodopa (Кендерова & Бешевлиев, 1990). Immediately along the eastern part of the Adriatic coast, a Dinaric mountain range is designated, called by the Italians *Catena mundi*. The Carpathian mountain range called *gebēl balūāt* is also marked. The cartographer did not depict the central mountain or any of the isolated and scattered mountains surrounding *Ard Makedunia*. In the interior of the peninsula individual mountains are drawn without names, but not “a central mountain” (known as *Haemus*). One mountain branch that extends north to Niš, between Nišava and Morava, corresponds to Suva Mountain in terms of position and Kopaonik Mountain in size. It is unclear what constitutes a combination of mountains and valleys that, as bastions, extend into the central part of the Balkan Peninsula. If we orient ourselves towards the position of the cities in the Adriatic coast, we will conclude that these are the mountains of Bosnia and northern Dalmatia in the hinterland. This is supported by the text in the book, which lists the relatively short distances of two unidentified cities – *Kitra* and *Nigau*, surrounded by mountains in the hinterland of central Dalmatian cities. If we orient ourselves inland, then we will conclude that these are the “Serbian mountains” referred to in the book as the spring of Morava River, that is, the Kosovo-Metohija basins and the surrounding

односно Косовско-метохијске котлине и околне планине које имају “паркетну” структуру.

Реке, мора и језера уцртани су непрецизно. Дунав (*nahr Danu*), уцртан је као доминантна кривудава река. Његова јужна притока Морава (у књизи *nahr Murafa*, на карти *Moraka*), према тексту у књизи извире из планина Србије (Jaubert, 1840, стр. 383). Изгледа да је картограф спојио у једну реку Јужну Мораву са Нишавом, а Западну Мораву са Ибром. У западној Србији је једна неименована река која је судећи по изворишту Дрина са Лимом, а по ушћу је Сава. Сава узводно од ушћа Дрине и притоке из Босне нису му биле познате. У Егејско море (*Min al Bahr al Sami*) се уливају три реке, али су њихови токови деформисани до непрепознатљивости. Река јужно од Охридског језера је вероватно Бистрица, друга је Струма, трећа Марица (*nahr Ahilu*). Венецијански залив (*Halig al Banadika*), тј. Јадранско море, било је картографу релативно добро познато, што се види из великог броја уцртаних приморских градова и острва. У Егејском мору (*Min al bahr al Sami*) уцртан је велики број острва. Без имена су уцртани Охридско и Дојранско језеро.

mountains that have a “parquet” structure.

Rivers, seas and lakes are drawn inaccurately. The Danube (*nahr Danu*) is drawn as the dominant winding river. Its southern tributary Morava (in the book of *nahr Muraf*, on the map of *Morak*), according to the text in the book, originates from the mountains of Serbia (Jaubert, 1840, p. 383). It seems that the cartographer merged South Morava with Nišava and West Morava with Ibar. In western Serbia, there is an unnamed river, which could according to the source be Drina with Lim, or Sava according to the mouth. The river Sava, upstream from the mouth of Drina, and tributaries from Bosnia were unknown to him. Three rivers flow into the Aegean Sea (*Min al Bahr al Sami*), but their flows are deformed beyond recognition. The river south of Lake Ohrid is probably Bistrica, the second is Struma, the third is Marica (*nahr Ahilu*). The Gulf of Venice (*Halig al Banadika*), i.e. the Adriatic Sea was relatively well known to the cartographer, as can be seen from the large number of outlined coastal cities and islands. In the Aegean Sea (*Min al bahr al Sami*), a large number of islands are charted. Ohrid and Dojran Lake have been drawn without a name.

ГРАДОВИ У ЈАДРАНСКОМ ПРИМОРЈУ

Податке о градовима на јадранској обали Идризију су достављали вероватно млетачки морепловци, о Србији дубровачки трговци, о Грчкој, Македонији и Бугарској византијски емисари и представници власти, о Панонској низији угарски чиновници.

У источном делу Јадранског приморја приказани су следећи градови: *Akulia* (Аквилеја, Оглеј), *Astagka* (Трст), *Distris* (Копар), *Aumāgu* (*Humago*, Умаг), *Gibitanuba* (*Gentenoba*, *Civitanova*, Новиград), *Baranzua* (*Parenzo*, Пореч), *Rignu* (*Robigno*, Ровињ), *Bola* (*Polan*, Пула), *Motuolna* (*Molodina*, Медулин), *Albuna* (*Albona*, Лабин), *Flamona* (Пломин), *Alaurana* (Ловран), *Lubar* (*Lobara*, Брибир – Трсаг – Ријека), *Sena* (*Sunna*, *Sana*, Сењ),

CITIES IN THE ADRIATIC COAST

Data on towns on the Adriatic coast were probably provided by Venetian sailors, in Serbia by merchants from Dubrovnik, in Greece, Macedonia and Bulgaria by Byzantine emissaries and government officials, in the Pannonian lowland by Hungarian officials.

In the eastern part of the Adriatic coast the following cities are shown: *Akulia* (Akvilleja, Oglej), *Astagka* (Trst), *Distris* (Kopar), *Aumāgu* (*Humago*, Umag), *Gibitanuba* (*Gentenoba*, *Civitanova*, Novigrad), *Baranzua* (*Parenzo*, Poreč), *Rignu* (*Robigno*, Rovinj), *Bola* (*Polan*, Pula), *Motuolna* (*Molodina*, Medulin), *Albuna* (*Albona*, Labin), *Flamona* (Plomin), *Alaurana* (Lovran), *Lubar* (*Lobara*, Bribir – Trsat – Rijeka), *Sena* (*Sunna*, *Sana*, Senj), *Kastilaska*

Kastilaska (Стариград), *Maskala* (Карлобар), *Armas* (Вроњак, јужно од Јабланца), *Satu* (или *Sato*, Затон, јужно од Карлобага), *Nuna* (*Nona*, Нин), *Gòdra* (Ђадра – Задар), *Daguata* (Дограта, насупрот Новиграду), *Sabaki* (*Sanadja*, Шибеник), *Urguri* (*Ourgari*, Стари Трогир код Рогознице), *Traguri* (Трогир), *Marduri* (Макарска, погрешно уцртана између Трогира и Шибеника), *Asbantu* (*Absalato*, Сплит), *Signu* (*Alj-Sigana* или *Stagne*, Стон), *Ragusa* (Дубровник), *Kadra* (*Kadharo*, Котор), *Antibari* (*Anglibara*, Бар), *Deluđia* (*Dolondja*, Улцињ), *Adras* (*Adrast*, Драч), *Labluna* (Валона) и *Gimara* (Ѓимара, можда Игуменица). Означена су острва: *Đarsia* (Крк), *Arba* (*Arbe*, Раб), *Baga* (Паг), *Ari* (Црес).

Иза планинског ланца који се пружа дуж источног Јадранског приморја, у залеђу Трогира и Сплита, означен је један сплет планина и котлина, који треба да означава босанско-херцеговачке планине, крашка поља и висоравни. У две котлине окружене планинама су означени градови **Kitra (Кира)** и **Nigau (Ниђав)**. У књизи Идризи пише: “Непроходне су планине, које окружују та два града, због тога је до њих тешко путовати. Одатле планински ланац се наставља све до близу града Трогира (*Traguru*) и до града Шибеника (*Sanagi* и *Sabaki*)...После тога планина продужава паралелно са Задром (*Gòdra*, чита се Ђадра), на удаљености од њега један дан хода...Планински ланац се протеже на удаљености од 12 миља од Нина (*Nuna*), који лежи на мору. Одатле наставља до Сења (*Sena*). Потом узима правац ка Брибиру (*Lunab*), који се налази на врху једног лепог брда. Планина продужава све до земље *ard Anklaia* (Аквилеја, Оглеј)”. За приморске градове планински ланац “*Catena mundi* представља заштитни зид, који је због своје висине, каткад тешко савладавати” (Недков, 1960). Милер (Miller, 1926–1927, Том 3) и Лелевел (Lelewel, 1852, стр. 113), идентификују *Nigau* као Клис, што Шкриванић сматра “донекле прихватљивим” (Шкриванић, 1979). Јиречек град *Kitru* убицира код села Которац, југозападно од Сарајева у Босни, док Милер и Лелевел сматрају да је то

(Starigrad), *Maskala* (Karlobag), *Armas* (Vronjak, south of Jablanca), *Satu* (or *Sato*, Zaton, south of Karlobag), *Nuna* (*Nona*, Nin), *Gòdra* (*Đadra* – Zadar), *Daguata* (Dograta, opposite Novigrad), *Sabaki* (*Sanadja*, Šibenik), *Urguri* (*Ourgari*, Stari Trogir near Rogoznica), *Traguri* (Trogir), *Marduri* (Makarska, inaccurately drawn between Trogir and Šibenik), *Asbantu* (*Absalato*, Split), *Signu* (*Alj-Sigana* or *Stagne*, Ston), *Ragusa* (Dubrovnik), *Kadra* (*Kadharo*, Kotor), *Antibari* (*Anglibara*, Bar), *Deluđia* (*Dolondja*, Ulcinj), *Adras* (*Adrast*, Drač), *Labluna* (Valona) and *Gimara* (Đimara, possibly Igumenica). The following islands are shown: *Đarsia* (Krk), *Arba* (*Arbe*, Rab), *Baga* (Pag), *Ari* (Cres).

Behind the mountain range that runs along the eastern Adriatic coast, in the hinterland of Trogir and Split, a combination of mountains and basins is marked, which should represent the mountains of Bosnia and Herzegovina, karst fields and plateaus. In the two valleys surrounded by mountains, the cities of **Kitra (Kira)** and **Nigau (Nidav)** are marked. In the book, Idrisi writes: “The mountains that surround these two cities are impassable, which makes them difficult to travel. From there the mountain range continues all the way to the city of Trogir (*Traguru*) and to the town of Šibenik (*Sanagi* and *Sabaki*)...After that the mountain extends in parallel with Zadar (*Gòdra*, reads *Đadra*), at a distance of a one walking day...The mountain range extends a distance of 12 miles from Nina (*Nuna*), which lies at sea. From there, it continues to Senj (*Sena*). It then takes the direction to Bribir (*Lunab*), which is at the top of a beautiful hill. The mountain extends all the way to *ard Anklaia* (Akvileja, Oglej)”. For the coastal towns, the mountain range “*Catena mundi* represents a protective wall, which, because of its height, is sometimes difficult to overcome” (Недков, 1960). Miller (Miller, 1926–1927, Vol. 3) and Lelewel (Lelewel, 1852, p. 113) identify *Nigau* as Klis, which Škrivanić considers “somewhat acceptable” (Шкриванић, 1979). Jireček locates the town of *Kitra* near the village of Kotorac, southwest of Sarajevo in Bosnia, while Miller

данашњи Сињ или Читлук. Шкриванић даје предност Сињу.

Могуће је претпоставити да поменути центри представљају историјска језгра првих словенских државица, које су се формирале у сенци три велике силе које су владале овим просторима – Византије, Бугарске и Франачке (*Фрушке*). Једно језгро настало је у пределу између јужног Велебита, Јадранског мора и реке Цетине. Из њега се развила Хрватска држава. Друго језгро било је око горњих токова дринских притока Пиве, Таре и Лима и у околним жупама, из којег се развила српска држава. Источније била је Морава, а још источније Браничево и Тимок. У односу на речну мрежу, картограф је поменуте центре приказао у сплету планина југоисточно од Дрине и Мораве, што можда представља планинско-котлински простор Косова и Метохије, који је у то доба био добро насељен, са више градова и тргова. Идризи је погрешно саставио географске информације које је сам прикупио или добио од млетачких трговаца о далматинским градовима и од дубровачких трговаца о планинском залеђу, па је због тога дошло до деформисаних представа о планинским просторима данашње Босне, Црне Горе и Албаније.

ГРАДОВИ У УНУТРАШЊОСТИ БАЛКАНА

У описима градова Идризи не помиње занатску производњу, већ углавном истиче земљорадничко-сточарску привреду, трговину аграрним производима и бројно становништво. Његова књига је била намењена превасходно италијанским трговцима 9–12. века, да се оријентишу у којим градовима и земљама могу да купе жито, вино и друге пољопривредне производе по ниским ценама, и где да нађу тржиште за своју робу. О ширењу италијанске трговине на Балканском полуострву сведоче византијске хрисовуље о привилегијама Венеције и Пизе из 1082, 1111, 1126, 1136. године и друге. Идризи је

and Lelewel consider it as today's Sinj or Čitluk. Škrivanić favors the location of Sinj.

It can be assumed that these centers represent the historical cores of the first Slovene states, which were formed in the shadow of the three great powers that ruled these areas – Byzantine, Bulgaria and Francia (*Fruška*). One nucleus was formed in the area between southern Velebit, the Adriatic Sea and Cetina River. The Croatian state developed from it. The second core was around the upper streams of Drina's tributaries Piva, Tara and Lim and the surrounding parishes from which the Serbian state developed. To the East was Morava, and even more to the East was Braničevo and Timok. According to the drawn network of rivers, the cartographer displayed these centers in a network of mountains southeast of Drina and Morava, which may represent the mountain and basin area of Kosovo and Metohija, which was well populated at that time, with several cities and squares. Idrisi misinterpreted geographic information that he himself had collected or obtained from Venetian merchants about Dalmatian cities and from Dubrovnik merchants about the mountainous hinterland, and as a result, warped views of the mountainous areas of today's Bosnia, Montenegro and Albania.

INNER BALKAN CITIES

In the descriptions of the cities, Idrisi does not mention craft production, but mainly emphasizes the agricultural and livestock economy, trade in agricultural products and large population. His book was intended primarily for Italian merchants of 11th–12th centuries, to orient themselves in which cities and countries they could buy grain, wine and other agricultural products at low prices, and where to find markets for their goods. The expansion of the Italian trade in the Balkan Peninsula is testified by the Byzantine chrysobulls of privileges of Venice and Pisa in 1082, 1111, 1126, 1136 and others. Idrisi emphasized the agrarian character

истакао аграрни карактер релативно великих трговачких градова на римском Војном путу или византијском Царском друму од Београда до Константинопоља (Ниш, Средец, Пловдив) и дуж Дунава (Браничево, Видин, Никопол, Червен, Драстар и други). За Ниш каже да је велелепан град с много меса, меда, млека, чије су цене биле увек ниске. На тим тржиштима су се, између осталог, снабдевале и крсташке армије храном, житом, воћем, грођем и вином, о чему сведоче хронике Вилхелма Тирског, Ансберта и други списи (Лишев, 1973).

На простору централног Балкана, у изворишту неименоване реке (вероватно Бистрице), означен је непознати град *Kamir* (вероватно Костур). Северно од Охридског језера је *Ahrida* (Охрид), а североисточно *Lārisa* (погрешно уцртана Лариса, или погрешно уписано име за Битољ). Северније је *Iskubia* (Скопље) и *Bologu* (Булугу). По неким мишљењима *Bologu* је изгубљени град Полог; Ана Комнина, византијска ауторка у 11. веку, пише у деветој књизи свог дела *Alexiada*, да је рашки жупан Вукан 1093. године опустошио околину Скопља, заузео Полог (*Polobus*) и стигао до Врања. По Идризијевом опису Булугу (*Bologu*) је леп град који лежи на једној великој планини и до *Uskufia* (*Iskūbia*) тј. Скопља има дан хода. Остали градови су: *Abliu* (*Ulpian*, *Justiniana Secunda*, средњовековни Липљан), *Modras* (*Farmandus*, *Morodvis*), *Malsuda* (Делчево), *Salunik* (Солун), *Budiana* (Воден), *Ōstrubu* (Острово), *Armirūn* (Алмирос), *Barilis* (*Butili*, Битољ), *Kurtas* (Кратово), *Asturmisa* (Струмица), *Zagūm* (Мелник), *Saraš* (Серез), *Bermania* (Сапарева бања код Тустендила, по другој хипотези Врање), *Aflagur* (непознато место код Врања).

Егејска обала источно од Солуна до Константинопоља и простор источно од реке Марице је посебна целина. Егејска обала је начичкана градовима, као и јадранска обала, што значи да је Идризи користио поморске карте (портолане). На њу се надовезују обале Мраморног и Црног мора, дуж којих се такође нижу градови.

У земљи *Гетулији*, картографу су били

of relatively large trading towns on the Roman Military Road or the Byzantine Imperial Road from Belgrade to Constantinople (Niš, Sredec, Plovdiv), and along the Danube (Branichevo, Vidin, Nikopolj, Červen, Drastar and others). He says that Niš is a magnificent city with a lot of meat, honey, milk, whose prices have always been low. These markets, among other, supplied the Crusader armies with food, grain, fruit, grapes and wine, as evidenced by the chronicles of Wilhelm Tirskey, Ansbert, and other writings (Лишев, 1973).

In the area of central Balkan, at the spring of an unnamed river (probably Bistrica), the unknown town of *Kamir* (probably Kostur) is marked. North of Ohrid Lake is *Ahrida* (Ohrid) and northeast is *Lārisa* (inaccurately drawn Larisa, or misspelled name for Bitola). To the north is *Iskubia* (Skoplje) and *Bologu* (Bulugu). According to some opinions *Bologu* is the lost city of Polog; Ana Komnina, a Byzantine author in 11th century, writes in the ninth book of her work *Alexiad* that the Raška's mayor Vukan in 1093 devastated the vicinity of Skoplje, occupied Polog (*Polobus*) and reached Vranje. According to Idrisi's description, Bulugu (*Bologu*) is a beautiful city lying on one large mountain and up to Uskufia (*Iskūbia*), at a distance of a one walking day from Skoplje. Other cities are: *Abliu* (*Ulpian*, *Justiniana Secunda*, medieval Lipljan), *Modras* (*Farmandus*, *Morodvis*), *Malsuda* (Delčevo), *Salunik* (Thessaloniki), *Budiana* (Voden), *Ōstrubu* (Ostrovo), *Armirūn* (Almiros), *Barilis* (*Butili*, Bitolj), *Kurtas* (Kratovo), *Asturmisa* (Strumica), *Zagūm* (Melnik), *Saraš* (Serez), *Bermania* (Sapareva spa near Kyustendil, according to another hypothesis Vranje), *Aflagur* (unknown place near Vranje).

The Aegean coast east of Thessaloniki to Constantinople and the area east of Marica River is a separate entity. The Aegean coast is dotted with cities, as is the Adriatic coast, which means that Idrisi used port charters. Along are the coasts of the Marmara and Black Seas along which are cities as well.

In the land of Getulia, the cartographer was

боље познати градови на путу од Београда преко Ниша до Софије, него у планинским пределима даље од тог пута. На правцу од Београда до Софије означени су градови:

Kalgradun (*Balagradun*) – Београд (уцртан на Дунаву низводније од ушћа Саве);

Afridisfa (*Afranisufa*) – Браничево, данашњи Костолац, уцртан на обали Дунава подно Шумадијских планина;

Arabna – Ћуприја, средњовековно Равно;

Nisu, Niso – Ниш, погрешно уцртан на Морави уместо на Нишави;

Atrui (*Atrubi*) – Пирот. Ово име потиче од древног римског града Туреса (*Ad Turres*), на путу од *Naisa* (Ниша) до *Serdika* (Софије). По Идризију: “Тај град се налази на једној малој реци, која извире из Српских планина и тече са источне стране града све до ушћа у Мораву (*Murafa*) која се улива у Дунав близу града Браничева, има воденица,...лозе,...” (Недков, 1960). Према опису појам Српских планина одговара Старој планини. Недков сматра да је овде побркана Нишава са Јужном Моравом, која извире из Скопске Црне горе, тј. Српских планина (Недков, 1960), као и Шкриванић (Шкриванић, 1979);

Atrālsa – Софија, римска *Serdica*. Словени су град прозвали Средец. Током два века византијске владавине град се називао *Tralica* или на грчком *Triadilsa*, по светом Тројству. Крсташи су га прозвали *Stralitz*, *Stralisija*, по Идризију *Tralsa*, *Atralsa*, данас Софија (Lelevel, 1852, стр. 115; Schafarik, 1847, стр. 19);

Istobōni – Ихтиман (*Stoponion*). По Идризију, ту је граница Гетулије. Даље према истоку је град *Akartus* и извориште реке Марице (*nabda nahr ahilu*).

На путу од ушћа Мораве ка истоку, који води кроз Ђердап, су градови: *Nukastru*, *Bidenū* и *Bestkastru*. Већина истраживача сматра да је *Nukastru* Кладово. Међутим, треба приметити да је град означен са леве стране Дунава, па се може с разлогом претпоставити да је то Оршава. Има мишљења да је то касноантички и рановизантијски локалитет који је идентификован као *Castrum Novae*,

more familiar with cities en route from Belgrade via Niš to Sofia, than in the mountainous regions beyond that route. In the direction from Belgrade to Sofia the following cities are marked:

Kalgradun (*Balagradun*) – Belgrade (marked on the Danube, downstream of the mouth of Sava river);

Afridisfa (*Afranisufa*) – Braničevo, today's Kostolac, inscribed on the Danube bank at the foot of the mountains of Šumadija;

Arabna – Ćuprija, medieval Ravno;

Nisu, Niso – Niš, inaccurately drawn on Morava River instead of Nišava;

Atrui (*Atrubi*) – Pirot. This name derives from the ancient Roman city of Turres (*Ad Turres*), en route from *Nais* (Niš) to *Serdika* (Sofia). According to Idrisi: “This town is located on a small river, which springs from the Serbian Mountains and flows from the eastern side of the city to the mouth of the Morava (*Murafa*) which flows into the Danube, near the town of Braničevo, with water mills,...vines,...” (Недков, 1960). According to the description, the term Serbian Mountains corresponds to *Stara planina*. Nedkov believes that Nišava is confused with South Morava, which springs from Skopska Crna gora, namely Serbian Mountains (Недков, 1960), as well as Škrivanić (Шкриванић, 1979);

Atrālsa – Sofia, Serdica. The Slavs called the town Sredec. During the two centuries of Byzantine rule, the city was called *Tralica*, or in Greek *Triadils*, after the Holy Trinity. It was called by Crusaders *Stralitz*, *Stralisia*, according to Idrisi, *Trals*, *Atrals*, now Sofia (Lelevel, 1852, p. 115; Schafarik, 1847, p. 19);

Istobōni – Ihtiman (Stoponion). According to Idrisi, there is the border of *Getulia*. Further east is the city of *Akartus* and the spring of the Marica River (*nabda nahr ahilu*).

On the road from the mouth of Morava River to the East, which leads through Djerdap gorge, are the cities: *Nukastru*, *Bidenū* and *Bestkastru*. Most researchers consider *Nukastru* to be Kladovo. However, it should be noted that the city is marked on the left side of the Danube, so it can be reasonably assumed that it is Oršava. It is thought to be a Late antiquity and Early Byzantine locality

код места Чезава 18 km низводно од Голупца (Стојковски, 2009). *Bidenū* је идентификован као Видин, древна *Bononia*, у средњем веку Бдин, Бидинум, Бидин, и коначно Видин. Низводно је *Bestkastri*, код Никопоља. Јужно од Дунава су градови *Banua*, подно планине, вероватно Враца у подножју Врачанске планине и Биша или *Biscilia*, близу данашњег Плевена (у селу Гиген се налазио римски град *Ulpia Oescus* – *Ulpia Eskus*).

Западни део Србије је представљен без планина, а реке су погрешно спојене, тако да је идентификација градова несигурна:

Bania (Banva) – сматра се да је Прибојска бања, на реци Лим. Према опису у *Руђеровој књизи*, “Град је мали и утврђен, налази се поред реке зване *Lina* (Лим?), која има своје ушће (у Дунав) између града *Caworz* (Ковин) и Београда”. На карти Ковин (*Caworz*) није уцртан, па се може претпоставити да је реч о Земуну (*Ḳāüz*);

Ablana (Albana?) – Већина истраживача сматра да је то село Плана, на западним падинама планине Копаоник, мада планина није уцртана. У прилог овој хипотези иде констатација Ћирковића и сарадника, да је Плана на крајњем северу Копачничког басена била једно од водећих рударских насеља у средњем веку (Ћирковић et al., 2002). Левицки претпоставља да то може бити Липљан (Lewicki, 1945, 1954). Слукан Алтић не разликује *Ablanu* и *Abliu*, па каже: “Између Враћа (*Bermania*) и Скопља (*Uskufa*), Идриси означава топоним *Abliu* (понегде *Ablana*) који по свему одговара локацији Липљана” (Slukan Altić, 2006). Према Милеровој реконструкцији карте *Abliu* је идентификован као Липљан, а *Ablana* као Плана (Miller, 1926–1927).

Amar (gano) – непознати град уцртан на левој обали горњег тока Мораве (можда римски *Horeum Margi*).

У **Подунављу узводно од Београда** је *bilad Ankaria* (Угарска) са градовима:

Ḳāüz – Земун (помиње се у књизи као велик и просперитетан град). Неки сматрају да је то Ковин. У упоредном прегледу различитих транскрипција назива овога места, Шкриванић

identified as *Castrum Novae*, near Čezava, 18 km downstream of Golubac (Стојковски, 2009). *Bidenū* was identified as Vidin, ancient *Bononia*, in the Middle Ages Bdin, Bidinum, Bidin, and finally Vidin. Downstream is *Bestkastri*, near Nikopol. South of the Danube are the towns of *Banu*, at the foot of the mountain, probably Vraca at the foot of Vraca Mountain and *Biša* or *Biscilia*, near today’s Pleven (in the village of Gigen was the Roman city of *Ulpia Oescus* – *Ulpia Eskus*).

The western part of Serbia is represented without mountains and the rivers are wrongly connected, so the identification of cities is uncertain.

Bania (Banva) – is considered to be the Priboj spa, on the river Lim. According to the description in *Roger’s book*, “The town is small and fortified, located by the river called *Lina* (Lim?), with the mouth (into the Danube) between the city of *Caworz* (Kovin) and Belgrade”. On the map Kovin (*Caworz*) is not plotted, so it can be assumed that it is Zemun (*Ḳāüz*);

Ablana (Albana?) – Most researchers consider it to be the village of Plana, on the western slopes of Kopaonik mountain, although the mountain is not marked. This hypothesis is supported by the statement of Ćirković and co-workers, that Plana in the far north of the Kopaonik basin was one of the leading mining settlements in the Middle Ages (Ћирковић et al., 2002). Lewicki assumes it could be Lipljan (Lewicki, 1945, 1954). Slukan-Altić makes no distinction between *Ablana* and *Abliu*, so she says: “Between Vranje (*Bermania*) and Skoplje (*Uskufa*), Idrisi designates the toponym *Abliu* (sometimes *Ablana*), which generally corresponds to the location of Lipljan” (Slukan Altić, 2006). According to Miller’s reconstruction of the map, *Abliu* was identified as Lipljan, and *Ablana* as Plana (Miller, 1926–1927).

Amar (gano) – an unknown city drawn on the left bank of the upper stream of Morava (perhaps Roman *Horeum Margi*).

У **the Danube region upstream of Belgrade** is *bilad Ankaria* (Hungary) with the following cities:

Ḳāüz – Zemun (mentioned in the book as a large and prosperous city). Some consider it as Kovin. In a comparative review of the various transcriptions of the names of this place,

(Шкриванић, 1979) наводи да Жобер пише *Sawoz, Saworzowa* (Jaubert, 1840); Лелевел *Kaworz, Kawrzowa* (Lelewel, 1852); Томашек *Qewen* (Tomaschek, 1886); Левицки *Kauin* (Lewicki, 1945, 1954); Милер *Kāūz* (Miller, 1926–1927); Недков *Kavin* (Недков, 1960). Милер сматра да је то Земун, због географског положаја града на ушћу Саве у Дунав, узводно од Београда;

Afrankbila – Манђелос, данашње село у Срему. Старији истраживачи (Jaubert, 1840; Lelevel, 1852; Lewicki, 1954; Miller, 1926–1927; Tomaschek, 1886) сматрали су да је то Сремска Митровица. Међутим, по називу то више одговара насељу које Алберт Ахенски крајем 11. века назива *Francavilla* (данас Манђелос у Срему) (Albericus Aquensis, 1894, стр. 395). То насеље су основали или само обновили франачки досељеници који се помињу у области Срема још у 11. веку (Калић, 1986). Франке су називали Фрузи, а њихову државу Фрушка, што је остало закодирано у називу планине Фрушка Гора;

Titus (*T.y.l.w.s*) – Тител, помиње се у повељи угарског краља Беле III из 1193–1196. године, у којој су наведени поседи манастира у Сремској Митровици (латински извод из ове повеље објавио је и датовао Ђ. Ђерфи (Györffy, 1959, стр. 32));

Bansin – убележен на карти два пута. Томашек и Милер сматрају да је то данашње Панчево (Miller, 1926–1927; Tomaschek, 1886). Ако имамо у виду да је убележено с десне стране Тисе, реалније је претпоставити да је то Бач, како по положају тако и по значају тога града у 12. веку. Идриси је у својој књизи забележио град *Bakasin* (Бач) с напоменом да је то позната и стара варош и да се у њој налазе тргови и пијаце, занатлије и “грчки учени људи” (Lewicki, 1945, 1954). Византијски хроничар Јован Кинам потврђује да је то стара варош и да је у њему живело небројено мноштво становника. Кинам је забележио да је цар Манојло I Комнин у војном походу против Угарске 1164. године био “насупротив Тителу”, затим је дошао у место Петрик где су га дочекали свештеници који су

Škrivanić (Шкриванић, 1979) states that Jaubert writes *Sawoz, Saworzowa* (Jaubert, 1840); Lelewel *Kaworz, Kawrzowa* (Lelewel, 1852); Tomaschek *Qewen* (Tomaschek, 1886); Lewicky *Kauin* (Lewicki, 1945, 1954); Miller *Kāūz* (Miller, 1926–1927); Nedkov *Kavin* (Недков, 1960). Miller considers this to be Zemun, because of the geographical location of the city at the mouth of the Sava River into the Danube, upstream of Belgrade;

Afrankbila – Mandelos, today’s village in Srem. Older researchers (Jaubert, 1840; Lelewel 1852; Lewicky, 1954; Miller, 1926–1927; Tomashek 1886) considered it to be Sremska Mitrovica. However, according to the name, it corresponds more to the settlement that Albert of Aachen, at the end of the 11th century, calls *Francavilla* (nowadays Mandelos in Srem) (Albericus Aquensis, 1894, p. 395). This settlement was founded or rebuilt by Frankish settlers mentioned in the area of Srem as early as 11th century (Калић, 2007). The Franks were called Fruzi and their state Fruška, which remained coded in the name of Fruška Gora Mountain;

Titus (*T.y.l.w.s*) – Titel, mentioned in the charter of the Hungarian king Bela III (1193–1196), in which the properties of the monastery in Sremska Mitrovica are listed (a Latin excerpt from this charter was published and dated by G. Györffy (Györffy, 1959, p. 32);

Bansin – drawn on the map twice. W. Tomaschek and K. Miller consider it to be today’s Pančevo (Miller, 1926–1927; Tomaschek, 1886). If we bear in mind that it is inscribed on the right side of Tisa River, it is more realistic to assume that it is Bač, based on its position and the importance of that city in the 12th century. In his book, Idrisi recorded the town of *Bakasin* (Bač), noting that it was a well-known and ancient town and contained squares and markets, artisans and “Greek educated people” (Lewicki, 1945, 1954). Byzantine chronicler John Kinnamos confirms that it is an old town and that a myriad of inhabitants lived there. Kinnamos noted that Emperor Manuel I Komnenos, in a military invasion against Hungary in 1164, was “opposite Titel”, then came to to the village of Petrik where he was greeted by priests

певали грчке црквене песме, “прешао Дунав и стигао у Бач” (Калић, 2007; Kinnamos, 1836). Други град истог назива, Идризи је учрпао са десне стране Дунава у Срему. Могуће да је то Кинамов Петрик, можда данашњи Петроварадин (грчки *petros* – камен) или старо сремско насеље Баноштор (угарски *Kő*, тј. *Ku* – камен). У једном документу из 1309. године пише: “*Civitas de Ku que alio modo Monasterium Bani nominatur*” (Fraknoi, 1885, Серија 1, Том 2, стр. 322 како је наведено у Остроговски & Баришић, 1971, стр. 69). Сам назив Бонаштор значи Банов манастир, а односи се на бенедиктински манастир који је подигнут код тврђаве око 1150. године;

Šent – Сента, на реци Тиси (*nahr Tisio*), притоци Дунава. По Идризију “од града *Kauza* (Земуна) до града *Šent* (*Š.n.t*) је пут од четири дана, то је град на запад од реке. Напредан, леп и цивилизован град”;

Benuara (Bedhvara) – Вуковар, **Buzana** – Будим (Идризи каже да се Драва улива у Дунав између *Buzana* и *Bedhvara*), **Šabruna** – Сопрон, **Ubiana** – Виена (Беч). На Драви су **Simūlāū** – Осijek, **Bilam** – Бјеловар, **Afrizizak** – Вировитица (мађ. *Veròtze*), **Bittsaua** – Птуј (лат. *Poetovio*, нем. *Pettau*), **Bilu** – Бељак (Филах).

who sang Greek church songs, “crossed the Danube and arrived in Ваџ” (Калић, 2007; Kinnamos, 1836). Another city of the same name, Idrisi drew on the right side of the Danube in Srem. It may be Kinnamos’s Petrik, perhaps today’s Petrovaradin (Greek *petros* – stone) or the old Srem settlement of Banoštor (Hungarian *Kő*, namely *Ku* – stone). One document from 1309 states: “*Civitas de Ku que alio modo Monasterium Bani nominatur*” (Fraknoi, 1885, Series 1, Vol. 2, p. 322 as cited in Остроговски & Баришић, 1971, p. 69). The very name Bonaštor means Ban’s monastery and refers to the Benedictine monastery that was erected at the fort around 1150;

Šent – Senta, on the river Tisa (*nahr Tisio*), a tributary of the Danube. According to Idrisi, “from the town of *Kauza* (Zemun) to the city of *Šent* (*Š.n.t*) is a four-day journey, a city west of the river. An advanced, beautiful and civilized city”;

Benuara (Bedhvara) – Vukovar, **Buzana** – Budim (Idrisi says the Drava flows into the Danube between *Buzan* and *Bedhvara*), **Šabruna** – Sopron, **Ubiana** – Viena (Vienna). On the Drava are **Simūlāū** – Osijek, **Bilam** – Bjelovar, **Afrizizak** – Virovitica (in Hungarian – *Veròtze*), **Bittsaua** – Ptuj (Lat. *Poetovio*, German *Pettau*), **Bilu** – Beljak (Filah).

ЗАКЉУЧАК

Идризијева карта је нека врста итинерара, али без убележених путева, са знатним деформацијама простора. Приморја су боље приказана него унутрашњост Балканског полуострва. Карту је лакше разумети ако се посматра по појединим маршрутама, независно од других маршрута. Карта је због великих деформација углова, површина и дистанци од слабе користи за убикацију топонима. Ипак, ова карта представља драгоцен траг о постојању неких градова и земаља у раном средњем веку, у зору стварања словенских средњовековних држава на просторима Балканског полуострва. Међу експертима постоје још увек различита мишљења и полемике о значењу и идентификацији појединих топонима, али

CONCLUSION

The Idrisi map is a kind of itinerary, but without marked roads, with considerable deformations of space. The coasts are better represented than the interior of the Balkan Peninsula. The map is easier to understand if individual routes are viewed, independently of other routes. The map is a weak tool to locate toponyms, due to large deformations of angles, shapes and distances. Nevertheless, this map is a valuable clue of the existence of some cities and countries in the early Middle Ages, at the dawn of the creation of Slovenian medieval states in the Balkan Peninsula. There are still differing opinions and controversies among experts about the meaning and identification of particular toponyms, but it is undisputed

је неспорно да карта представља значајан споменик арапске средњовековне картографске писмености и географских знања.

Захвалница: Рад је део резултата научно-истраживачког пројекта 176017 којег финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

that the map is a significant monument of Arab medieval cartographic literacy and geographical knowledge.

Acknowledgment: The paper is part of the results of a scientific research project 176017 funded by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- Andrews, E. A. (1861). *Sallust's History of the War against Jugurtha, and of the Conspiracy of Catiline* (17th ed.). Crocker & Brewster.
- Albericus Aquensis. (1894). *Historia Hierosolymitana*. Migne, J.-P.
- Bagrow, L. (1966). *History of Cartography*. Cambridge.
- Бешевлиев, Б. (1993). Основни етапи в изграждането на картографския облик на Балканския полуостров (от II до XIX в.). У К. Попконстантинов (Ред.), *Studia protobulgarica et mediaevalia europensia (В чест на професор Веселин Бешевлиев)* (стр. 117–123). Великотърновски университет Св. Кирил и Методий, Исторически факултет.
- Бонев, Ч. (2008). *Праславянските племена част II (Б-К)*. Институт по балканистика при Българска академия на науките.
- Ћирковић, С., Ковачевић-Кojiћ, Д., & Ћук, Р. (2002). *Старо српско рударство*. Вукова задужбина; Прометеј.
- Faričić, J. (2007). Geografska imena na kartama Hrvatske 16. i 17. stoljeća. *Kartografija i geoinformacije*, 6, 148–179.
- Goldstein, I. (1997). Bizantska vlast u Dalmaciji od 1165. do 1180. godine. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 30(1), 9–28.
- Györffy, G. (1959). Das Güterverzeichnis des griechischen Kloster zu Szávaszentdemeter (Sremska Mitrovica) aus dem 12. Jahrhundert. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 5, 9–74.
- Harley, J. B., & Woodward, D. (Eds.). (1992). *The History of Cartography, Vol. 2, Book 1 – Cartography in the Traditional Islamic and South Asian Societies*. University of Chicago Press.
- Iliescu, V., Popescu, V. C., & Ștefan, G. (Red.). (1964–1983). *Izvoare privind istoria României (Fontes historiae daco-romanae)* (Vols. 1–4). Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- Jaubert, P. A. (1840). *Geographie d'Édrisi* (Traduite de l'arabe en français. D'après deux manuscrits de la bibliothèque du roi et accompagnée de notes par P. Amédée Jaubert). (Tome second). A l'imprimerie royale.
- Кацаров, Г. И. (1949). *Извори за старата история и география на Тракия и Македония*. Българска академия на науките.
- Калић, Ј. (1986). Најстарија карта Угарске – Tabula Hungarie. *Зборник радова Византолошког института*, 24–25, 423–434.
- Калић, Ј. (2007). Јован Кинам. УГ. Остроговски & Ф. Баришић (Ур.), *Византијски извори за историју народа Југославије IV* (стр. 1–105). Византолошки институт САНУ.
- Кендерова, С., & Бешевлиев, Б. (1990). *Балканският полуостров изобразен в картите на Ал. Идриси: Палеографско и историко-географско иследване*. Народна Библиотека “Кирил и Методий”.

- Kinnamos, I. (1836). *Ioannis Cinnami Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*. Weberi.
- Lelewel, J. (1852). *Geographie du moyen âge* (Tom. 3–4). Ve et J. Pilliet.
- Lewicki, T. (1945). *Polska i kraje sąsiednie w świetle “Księgi Rogera” geografa arabskiego z XII w. al-Idrisi’ego; Uwagi ogólne, tekst arabski, tłumaczenie* (Cz. 1). Nakł. Polskiej Akademii Umiejętności.
- Lewicki, T. (1954). *Polska i kraje sąsiednie w świetle “Księgi Rogera” geografa arabskiego z XII w. al-Idrisi’ego* (Cz. 2). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Лишев, С. Н. (1973). Географията на Идриси като исторически извор за българските градове през XII в. *Антична древност и Средние века*, 10, 80–83.
- Maqbul Ahmad, S. (1992). Cartography of al-Sharif al-Idrisi. In J. B. Harley & D. Woodward (Eds.), *The History of Cartography series, Volume 2, Book 1 – Cartography in the Traditional Islamic and South Asian Societies* (pp. 156–174). University of Chicago Press.
- Marković, M. (1993). *Descriptio Croatiae – Hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata*. Naprijed.
- Matvejević, P. (1990). Stare arapske mape. *Književnost*, 10, 1746–1748.
- Miller, K. (1926–1927). *Mappae Arabicae: Arabische Welt- und Länderkarten des 9.–13. Jahrhunderts in Arabischer Urschrift, Lateinischer Transkription und Übertragung in Neuzeitliche Kartenskizzen* (Bd. 1–4). Selbstverlag Des Herausgebers.
- Miller, K. (1928). *Weltkarte des Idrisi vom Jahr 1154 n. Ch., Charta Rogeriana* (Wiederhergestellt und herausgegeben von Konrad Miller). Konrad Miller.
- Недков, Б. (1960). България и съседните ѝ земји през XIII век според “Географията” на Идриси. Държавно Изд-во “Наука и изкуство”.
- Nordenskiöld, A. E. (with Post, J. B.). (1973). *Facsimile-Atlas, to the early History of Cartography*. Dover Pubns. (Original work published 1889)
- Orosius, P. (1889). *Historiarum Adversum Paganos libri VII*. Teubner.
- Остроговски, Г., & Баришић, Ф. (Ур.). (1971). *Византијски извори за историју народа Југославије IV*. Византолошки институт САНУ.
- Papazoglu, F. (2007a). *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*. Equilibrium.
- Papazoglu, F. (2007b). *Iz istorije antičkog Balkana*. Equilibrium.
- Schafarik, P. J. (1844–1847). *Slavische Alterthümer* (Bd. 1–2). Engelmann.
- Slukan Altić, M. (2006). *Povijesna geografija Kosova*. Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Smith, W. (1854). *Dictionary of Greek and Roman Geography* (Vol. 1). Little Brown and Co.
- Strabo. (1924). *Geography* (3rd ed.). H. Jones.
- Стојковски, Б. (2009). Арапски географ Идриси о Јужној Угарској и Србији. *Зборник Матице српске за историју*, 79–80, 59–70.
- Šišić, F. (1927). Kako je postao današnji geografski pojam Dalmacije i pitanje sjedinjenja s Hrvatskom. U S. Banić (Ur.), *Almanah Jadranska straža za 1927. godinu* (str. 95–143). Jadranska straža, Glavni odbor Beograd.
- Шкриванић, Г. (1977). Прилог проучавању западних граница српске државе на приморју од XII до половине XIV века. *Историјски часопис*, 24, 47–62.
- Шкриванић, Г. (1979). *Идрисијеви подаци о југословенским земљама, Monumenta cartographica Jugoslaviae II*. Народна књига.
- Табов, Ђ. (2013). За названието Джасулија от картата на ал-Идриси. *The Belogradchik Journal for Local History, Cultural Heritage and Folk Studies*, 4(2), 200–210.

- Thomas Archidiaconus. (1894). *Historia salonitana* (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium vol. XXVI, Scriptorum vol. III). Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Tomaschek, W. (1886). *Die alten Thraker* (Bd. 1–2). Sitzungberichte der Akademie der Wissenschaften.
- Velajati, A. A. (2016). *Istorija kulture i civilizacije islama i Irana* (M. Halilović, Prevod s persijskog). Centar za religijske nauke Kom.
- Wright, J. K. (1925). *The Geographical Lore of the Time of the Crusades: A Study in the History of Medieval Science and Tradition in Western Europe* (American Geographical Society Research Series No. 15). American Geographical Society.
- Живковић, Д. (2017). Картографија – од цртежа до интегративне науке. У Д. Јојић (Ур.), *Зборник радова поводом обиљежавања 20 година рада Природно-математичког факултета Универзитета у Бањој Луци* (стр. 299–302). Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет.